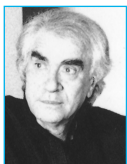

Παρελθόντος προστασία

ΧΡΗΣΤΟΣ ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ
Καθηγητής Φιλοσοφίας,
Πάντειο Πανεπιστήμιο Πολιτικών
και Κοινωνικών Επιστημών Αθήνας

Η προστασία του παρελθόντος είναι μια αυτονόητη κατηγορική προστακτική. Θεμελιώνει επιστήμες, όπως η Ιστορία και η Αρχαιολογία, εγγυάται την αποταμίευση της πείρας στην κοινωνική και πολιτική πρακτική, στην τέχνη και στην τεχνική. Εμφανέστερα σήμερα η προστασία του παρελθόντος εξειδικεύει τη μέριμνα αρχιτεκτόνων και πολεοδόμων, πολυμερίζεται σε καινούργιους επιστημονικούς κλάδους, όπως η Ανθρωπολογία, η Λαογραφία, η Μουσειολογία, η συντήρηση έργων τέχνης, αρχείων, χειρόγραφων κωδίκων, παλαιών βιβλίων.

Αν διερωτηθούμε για το αυτονόητο (τους λόγους ή τα κίνητρα προστασίας του παρελθόντος), θα εντοπίσουμε κάποιες καθολικές παραδοχές, συνειδητές ή ανεπίγνωστες:

Τη χρηστική πριν από όλα ανάγκη αξιοποίησης της πείρας του παρελθόντος, των αποθεμάτων γνώσης που κομίζει το παρελθόν.

Την ψυχολογική-συναισθηματική ανάγκη αναφοράς και σύνδεσης με τις «ρίζες», την καταγωγή, την προέλευση, τα παραδεδομένα εθιμικά μορφώματα πρακτικής του βίου.

Την ανάγκη καύχησης για το συλλογικό παρελθόν, το οποίο συχνά (και ίσως αναπόφευκτα) εξωραϊζεται για να υπηρετήσει την καύχηση.

Η καύχηση μπορεί και να μεθοδεύεται προκειμένου να ενισχυθεί η συνοχή μιας κοινωνίας, να συγκροτείται μια κοινή «εθνική μνήμη».

Από την «εθνική μνήμη» αντλείται συχνά και συλλογική ιδεολογική ταυτότητα, συνείδηση ιστορικής ιδιαιτερότητας, πολιτιστικής ιδιοπροσωπίας.

Τέλος, την προστασία του παρελθόντος μπορεί να την επιβάλλουν και λόγοι υποκειμενικής αισθητικής απόλαυσης, σκοπιμότητες αισθητικής παιδαγωγίας, διάσωσης υψηλών επιτευγμάτων κάλλους. Σήμερα η ανάγκη αυτή διαπλέκεται και με οικονομικά κίνητρα τουριστικής εκμετάλλευσης μνημείων και τέχνης του παρελθόντος.

Τα παραπάνω παραδειγματικά κίνητρα έχουν πάντοτε πρωτογενή αυθεντικότητα; Αντιπροσωπεύουν πραγματικές ή, ίσως, και πλασματικές (φαντασιώδεις, τεχνητές) ανάγκες;

Ας εντοπίσουμε το ερώτημα στη συγκεκριμένη περίπτωση της νεοελληνικής εμπειρίας:

Η ύπαρξη του σημερινού ελλαδικού κράτους οφείλεται στην «εθνεγερσία» του 19ου αιώνα, που πραγματοποιήθηκε σαφώς χάρη στο όραμα του παρελθόντος. Όραμα θησαυρισμένο στη συνείδηση των υπόδουλων, για τετρακόσια

ολόκληρα χρόνια, Ελλήνων. Η αναφορά των Ελλήνων στο ιστορικό παρελθόν τους δεν ήταν ενιαία και ομότροπη. Η λαϊκή συνείδηση μάλλον ανακώλυε δύο αντιθετικές ιδεολογίες: Η πρώτη εστίαζε την ιστορική μνήμη στο αμέσως πριν από την υποδούλωση «βυζαντινό» παρελθόν του Ελληνισμού, στο δράμα της αυτοκρατορίας, που με κέντρο τη Βασιλεύουσα Πόλη θα συγκέντρωνε πάλι σε μια πολιτική ενότητα τους ελληνικούς πληθυσμούς του βαλκανικού και μεσανατολικού χώρου. Η δεύτερη αντέγραφε τον ουτοπικό ρομαντισμό του νεοκλασικισμού της Ευρώπης, απέβλεπε στη συγκρότηση ενός εκσυγχρονισμένου «εθνικού κράτους» κατά το ευρωπαϊκό πρότυπο, στα εδάφη όπου άνθησε η κλασική Ελλάδα, ταυτίζοντας «μετά βδελυγμίας» το βυζαντινό παρελθόν με τον χρονικά αντίστοιχο σκοτεινό Μεσαίωνα της Δύσης.

Η Βαυαροκρατία επέβαλε στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος τη δεύτερη ιδεολογία: Την Αθήνα πρωτεύουσα και «εθνικό κέντρο», την κοραϊκή καθαρεύουσα, τη νεοκλασική αρχιτεκτονική, τη φανατισμένη εμπάθεια για οτιδήποτε «βυζαντινό». Αλλά η αναγωγή στην Αρχαία Ελλάδα ήταν μόνο πρόσχημα, επιμέρους πτυχή του γενικευμένου μιμητισμού των δυτικών προτιμήσεων και κριτηρίων. Πραγματική και πρωτιστη ανάγκη ήταν «να γίνωμεν οι Έλληνες κράτος ευρωπαϊκό». Γι' αυτό και ο χαρακτήρας του ελλαδικού κρατιδίου ήταν εξ' υπέρθετος μεταπρατικός: Η Δημόσια Διοίκηση, η Παιδεία, το Πολιτικό Σύστημα, το Δίκαιο, η Εκκλησία οργάνωθηκαν κατά πιστή αντιγραφή των ευρωπαϊκών προτύπων, δίχως τον παραμικρό προβληματισμό για το αν αυτά τα πρότυπα ανταποκρίνονται και στις επιτόπιες ανάγκες.

Το «βυζαντινό» παρελθόν διασώθηκε ως «αλυτρωτικό όραμα» και «Μεγάλη Ιδέα» μέχρι την καταστροφή του 1922. Πρόλαβε να διαμορφώσει μίαν αντίληψη αδιάκοπης ιστορικής συνέχειας του Ελληνισμού (Παπαρρηγόπουλος, Σπυρίδων Ζαμπέλιος, Ίων Δραγούμης) και μια περιθωριακή του κοινωνικού βίου ρομαντική νοσταλγία (Παπαδιαμάντης, Κόντογλου).

Αντίθετα, η αναγωγή της ελληνικότητας σε μόνη την Αρχαία Ελλάδα παρέμεινε ενεργό εθνικό ιδεολόγημα, πάντοτε ως χρηστικό αντίτιμο εξαγοράς της εκτίμησης των Ευρωπαίων. Στην «εκσυγχρονιστική» εκδοχή του το ιδεολόγημα ταυτίστηκε με τη φιλοσοφία του Διαφωτισμού και στην «ελληνοχριστιανική» εκδοχή του με τον νεοκαντιανό ηθικισμό και τη «σοχλή των αξιών» της Βάδης (Τσάτσος, Κανελλόπου-

λος, Θεοδωρακόπουλος, Τσιριντάνης). Και στις δύο περιπτώσεις η ελληνικότητα ήταν εισαγόμενο από τη Δύση προϊόν: Δεν υπήρξε ούτε στοιχειώδης υποψία έστω και για την αβυσσαλέα διαφορά της σημασίας των λέξεων - το χάσμα που χωρίζει τη δημοκρατία από τη respublica, την κοινωνία από τη societas, τον λόγο από τη ratio, την αλήθεια από τη veritas, τον νόμο από τη lex.

Η ελληνική ιδιαιτερότητα ως διαφορά στην αισθητική αντίληψη την ένεσάρκη στον λαϊκό πολιτισμό και ως διαφορετική (σε σχέση με τη Δύση) ποιότητα ζωής αρχίζει να ανακαλύπτεται στη δεκαετία του '30 (Κων. Καραβίδας, Δημ. Πικιώνης, Ν.Γ. Πεντζίκης, Αγγελική Χατζημιχάλη). Αυτή η ανακάλυψη θα ανανεώσει μεταπολεμικά τη νεοελληνική εκφραστική στη μουσική (Χατζιδάκις), στη ζωγραφική (Τσαρούχης), στη λογοτεχνία (Θεοτοκάς), στην ποίηση (Ελύτης). Συνοδεύεται από μια πρώτη συνειδητοποίηση της φιλοσοφικής διαφοράς Ελλάδας και Δύσης, με εκπληκτική οξυδέρκεια, στο έργο του Β.Ν. Τατάκη, του Κώστα Παπαϊωάννου, του Κ. Δ. Γεωργούλη. Βέβαια, η «αναπτυξιακή» έκρηξη της μεταπολεμικής περιόδου (το μπετόν, το πλαστικό, το αλουμίνιο) θα αφανίσει κάθε συνέχεια του λαϊκού πολιτισμού στην Ελλάδα, θα βυθίσει τη χώρα σε έναν εφιάλτη αλλοτριωτικού αισθητικού εκβαρβαρισμού. Το μονοτονικό και οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις μετά τη δικτατορία θα αποδιάρθρωσουν τελεσίδικα και τη γλωσσική συνέχεια του Ελληνισμού.

Όμως, από τη δεκαετία του '60 και μετά, θα εμφανιστούν ουσιώδεις παρεμβάσεις ενεργητικής αυτεπίγνωσης της ελληνικής πρότασης πολιτισμού: Το ελληνικό παρελθόν αποκαλύπτεται «ταμείο» μιας εξαιρετικά επίκαιρης σήμερα κριτικής οντολογίας, ικανής να νοηματοδοτήσει καινούργιες ιεραρχήσεις αναγκών.

Η προστασία του ελληνικού παρελθόντος αξίζει το ενεργό ενδιαφέρον μας. Με κίνητρο την άντληση σύγχρονης δημιουργικής πρότασης με πανανθρώπινη εμβέλεια.

Κυριακή 21.2.1999